

Уперше в Україні*

Притча – дидактичний жанр народної і літературної прози. Притчами повчав Христос під час Нагорної проповіді. Твори цього жанру пропагувалися в давньоруський період такими збірниками, як «Златоуст», «Пчела», «Измарагд», знайдемо їх у пам'ятці давньої писемності «Варлаам і Йоасаф». Художню силу їх алегорії використовували Г. Сковорода, І. Франко, П. Скунець, цим жанром послуговуються Д. Павличко, Б. Олійник...

Продуктивно повчання алегоріями досліджує науковець Ужгородського національного університету Іван Сенько. У його доробку є розвідки про місце притчі в творчості як українських письменників (Григорія Сковороди та Івана Франка), так і російських (Пушкіна, Гоголя, Л. Толстого, Чехова). А поява упорядкованої ним книги «Притчі українського народу» (Ужгород, 2008) засвідчує його зацікавленість проблемою усного побутування творів цього дидактичного жанру.

Із передмови до книги переконуємося в тому, що народні оповідачі (Андрій Калин, Василь Королович, Дonya Юрчак, Михайло Шопляк-Козак) бачать різницю між казками і притчами. Останній в автобіографічній розповіді про себе сказав: «Я люблю притчі. Притча – аби повчати. Се розумне. І Соломон збирав притчі. Були й до нього розумні люди, фундамент лишили». Не дивно, що від цього казкаря із верховинського села Келечина упорядник збірки записав понад 50 притч.

Грунтовна передмова укладача збірки дає відповідь чи не на всі проблемні питання про жанрову специфіку притч – і про те, як це слово із значенням «пригода» перетворилося в термін на

означення повчальної розповіді, і про те, що зближує притчу та прислів'я і чим вона відрізняється від казки, і про те, що оповідач, аби підтвердити якусь думку, може надати притчового звучання не тільки легенді, але й байці. Дослідник і в цьому апелює до авторитету носіїв народної мудрості – цитує почутий від Шопляка-Козака коментар до викладу казки про дурного чоловіка, який бездумно виміняв золото на коня, коня – на козу, козу – на курку, а курку – на голку: «То я чув таку казку. Айбо я її розумію як притчу. Притчу про наше життя. Спершу людина сильна, як кінь. А далі вихоснується і зійде на ніщо – людина умирає».

Заслуговує на увагу припущення автора передмови про те, що слово «притча» етимологічно близьке до зафіксованої Іваном Верхратським на Закарпатті лексеми «приточити» у значенні «додати, додати». Справді, як як і прислів'я, що вживається «при слові», так і притча під час мовлення «приточується» на підтвердження конкретної сентенції.

На основі сюжету «віника (жмут стріл) не переломити», який є у Езопа та Плутарха, дослідник простежує й складні взаємини друкованого слова, школи та фольклорної традиції, адже цей сюжет про унаочнений урок батька своїм синам зустрічається в літературних пам'ятках монгольської писемності (з допомогою жмутка стріл повчав своїх синів Чінгісхан), у творчому доробку грузинський письменник Орбеліані, російського письменника Л. Толстого, закарпатського будителя І. Сільвая, в читанках Б. Грінченка й А. Волошина... Але цю притчу записано також в усному побутуванні – від закарпатського казкаря Михайла Шопляка-Козака та казкаря з Пряшівщина Юрка Колинчака. Про її популярність говорить створене на її основі закарпатське народне прислів'я: «Віника не переломити, а по прутіку весь переламаєш».

* Притчі українського народу / Зібрав та впорядкував Іван Сенько; художник Леся Поліха. — Ужгород: Закарпаття, 2008. — 216 с.

Зафіксовано ще кілька фактів паралельного побутування деяких притч і зредукованих від них прислів'їв: «Учи лінивого не молотом, а голодом», «Мала дитина в хаті старше цісаря», «Голодний і десять раз село перейде, а голий ані разу»... У примітках укладач збірника вказує на відомі йому факти варіативності творів популярного в народі жанру, і читач дізнається, що записаний на Закарпатті сюжет «Перед хрестом чи перед шибеницею треба молитися» побутував і на Прикарпатті, де його записав Оскар Кольберг, а сюжет про батьків заповіт мати на кожен день нові чоботи, що побутував на Київщині у ХІХ столітті, знають і закарпатські притчовики.

Враховуючи погляди на притчу народних оповідачів, укладач збірника при класифікації фольклорних творів цього жанру обґрунтовано бере до уваги зв'язок фабульної частини та повчання, а також типи дійових осіб і вже на цій основі виділяє: «1) притчі-бувальщини, тобто правдоподібні повчальні оповідання із життя простолюду чи історичних осіб; 2) притчі-легенди, або зорієнтовані на правдоподібність повчальні оповіді, дійовими особами у яких виступають Христос, святі та всілякі міфологічні персонажі; 3) байки-притчі, які для повчання вибирають взаємовідносини між персонажами вигаданого тваринного світу; 4) казки-притчі, у яких казкова фабула цілком підпорядкована повчанням».

Дослідник фольклорних притч розмежує вживання цього терміна у вузькому й широкому значенні, робить висновок, що контекст надає притчовості навіть казці, але «притча легко вичленується з-поміж різновидів казкової й неказкової прози простолюду реальної фабули, тяжінням до дидактики й алегоричності». І далі: «Якщо казка будується на вимислі, то класична притча повчає на прикладах із реального життя; від легенд, переказів і бувальщин, для яких основною функцією є інформативність, притча відділяється на основі дидактичності».

Високий науковий рівень рецензованої книги притч простежується у всьому: у використанні наукових джерел (Гегель, І.Франко, С. Мишанич, Ю. Клим'юк) та фольклорних видань (збірники І.Верхратського, В. Гнатюка, М. Драгоманова, П. Чубинського, М. Фінцицького, О. Кольберга, П. Лінтура), у паспортизації текстів, наявності словника діалектних і маловживаних слів. Дуже доречно розглянуто питання про зміст понять «притча», «парабола», «аполог», чому Григорій Сковорода ототожнював притчу і байку, як сприймав фольклорні й літературні притчі Іван Франко.

Усього в збірнику «Притчі українського народу» подано понад 140 творів цього жанру. Це високохудожні тексти, що були записані у ХІХ-ХХ століттях як на Закарпатті, так у Галичині, Прикарпатті (збірники С. Пушика «Золота вежа», «Казки Підгір'я»), Буковині (збірник М.Івасюка «Казки Буковини»), Поділлі (збірник П. Медведика «Євшан-зілля»), Вінниччині (оповіді Насті Присяжнюк), Подніпров'ї (записи І.Рудченка)... Використано публікації із видань «Народ і Шевченко» (К., 1953), «Казки Верховини» (Ужгород, 1960), «На-

родні оповідань» (К., 1983), «Легенди та перекази» (К., 1985), «Дерев'яне чудо» (Ужгород, 1989), «Казки Карпат» (Ужгород, 1989), «Калинова сопілка» (К., 1989)... Домінують записи Петра Лінтура та упорядника збірника Івана Сенька.

Звичайно, в книзі хотілося б побачити більше притч із центральних областей України. Але й так збірник, якщо його порівнювати з невеличким розділом «Притчі» в упорядкованому І. Березовським «Мудрому оповідачі» (К., 1962), є солідним виданням народних дидактичних творів.

Дев'ять розділів книги вдало презентують тематику притч: «Про пізнання», «Турбота про здоров'я», «Про красу людську», «Аби в сім'ї лад», «Життєдайна праця», «Моралістичні уроки», «Про соціальну дисгармонію», «Думки про безсмертя». Особливо хотілось би зробити наголос, що дуже вдало дібрано тексти до розділу «Похвала притчі», яким відкривається книга. Оповіді «Вівчар і Матяш», «Три професії» демонструють схильність простолюду до узагальнень за допомогою алегорій, для підтвердження думок використовують як приклади із реального життя («Аби зрозуміти слово Боже», «Кукіль і пшениця»), так і легенду («Священик і слово Боже»), чарівну казку («Як хлопець-верховинець навчив царівну говорити»), байку («Помирив»).

І в інших розділах збірника жанр притчі представлений високохудожніми зразками: тут знаходимо й елементи народної педагогіки («Хто до чого вдатний», «Як один легінь хотів женитися», «Звички», «Чому батько синів не сварив»), і народний погляд на соціальні проблеми («Чоловіка не наситити», «Про бідного багача», «Ситий голодному не вірить», «Як Матяш обробляв панами винницю», «Як Ракоці говорив з вояками»), і осмислення сутності людського буття («Час смерті», «Про рай і безсмертя», «Довбушева криниця», «Дідова криниця»). Вельми розмаїтий розділ про людську мораль – й осуд п'янства («П'яниця гірш собаки», «Пан Сокирка і ведмідь»), крадіяства («Суди Соломона», «Крадений віл») та посягання на чуже життя («Як убивство розкрилося», «Перекотиполе – свідок»), і висміювання ліні («Ухналь», «Підкова»), брехливості («Про котел як церква»). Про зміст багатьох повчань легко зробити висновок за назвою оповідей: «Який розум старший: вроджений чи навчений», «Грамота – велике діло», «Як прожити довгий вік», «Який вік, така і вдача», «Не хвалися силою», «Не по одежі треба зустрічати», «Хто чим орудує, той теє й знає». Дидактика багатьох притч сконденсована в кінцевих словах: «Коло шкільної жони і валюх не пропаде» («Хто кому суджений»), «Святість не в словах, а в діяннях» («Вівчареві молитва»), «Не ми хліб носимо, а хліб нас» («Без чого на світі не прожити»), «Що легко дається, веде до погибелі» («Дурні оси») та інші.

Не сумніваюся в тому, що кожен читач, прочитавши книгу Івана Сенька, скаже услід нашому Сковороді: «Люблю притчі».

*Юрій Туряниця,
кандидат філологічних наук*